

5. Gender a POLITIKA

PhDr. Hana Havelková

Kvalita politiky a demokracie

Genderová problematika politiky je většinou redukována na otázku nedostatečného zastoupení žen v politice a tento pohled převážně uplatňujeme i v následujícím textu, neboť politika je oblast, kde na první pohled panuje velmi nápadná nerovnost. Z genderového hlediska je pak problémem i skutečnost, že tato nerovnost většinu společnosti buď příliš nepálí, nebo se očekává, že se situace časem zlepší sama. Řada lidí včetně mnoha odborníků se domnívá, že jakákoli **aktivní podpora** vstupu žen do politiky by byla nedemokratická. Neuvědomují si dostatečně, že o **neúplné demokracii** svědčí právě současný stav a že v konečném důsledku nejde jen o ženy jako společenskou skupinu, ale o dvě základní otázky týkající se všech:

1. jakou vlastně chceme mít politiku
 2. zda je naplňováno základní ústavní právo všech občanů/ek být volen/a (tzv. pasivní volební právo)
- Než tedy začneme pojednávat o ženách v politice, zamysleme se nad uvedenými otázkami.

Jakou chceme mít politiku?

Tuto otázku je užitečné rozdělit na dva aspekty: na **politickou kulturu** a na **politická témata**.

Politická kultura. Řada lidí vysvětluje nižší zastoupení žen v politice tím, že politika je prostředí, v němž se uplatňuje touha po moci a používají se praktiky ostrých loktů, a že je tedy bližší mužům, jejich „přirozenému“ založení. Nižší zastoupení žen pak je chápáno jako rovněž „přirozený“ důsledek „svobodné“ volby žen, které se v tomto prostředí necítí dobře nebo je neláká, a demokratické zásady tím tedy nejsou nikterak dotčeny. Toto uvažování však vychází z daného stavu věcí a málokdo si klade otázku, zda není samo o sobě znepokojivé, že stávající politická kultura již svou povahou předem vylučuje některé angažované jedince.

Je třeba si tedy položit otázku, zda by politická kultura i politická agenda nemohly, nebo dokonce neměly být poněkud jiné. Pokud určitý politický styl odrazuje či předem vylučuje některé potenciálně vhodné jedince, je oslabena sama demokracie.

Již T. G. Masaryk, který volal po vyšším zastoupení žen v politice, konstatoval, že ženy v politice nejsou proto, že v ní stále převládá „duch vojenství“, duch násilnický a že v okamžiku, kdy v ní půjde pouze o dobro společnosti, budou v ní mít ženy navýsost významné místo.

Zároveň by ale tato úvaha mohla vést – a často vede – nesprávným směrem. Očekává se většinou, že ženy mohou do politiky automaticky vnést kultivovanost, a vychází se tedy ze stereotypních představ o ženství. To předem ženy handicapuje, neboť jejich chování v politice je pak jednak přísněji posuzováno, jednak kromě svých schopností musí stále dokazovat své „ženství“, sleduje se kriticky jejich vzhled a podobně. Nebo se uvažuje obráceně: lidé si kladou otázku, zda se vstupem žen do politiky něco změní, když se političky budou stejně chovat „jako muži“. Oba tyto přístupy svědčí o tom, že si veřejnost s otázkou genderu v politice příliš neví rady a je ovlivněna jejím tradičním obrazem. Jelikož muži byli v politice odjakživa, z chování jednotlivých mužů v politice nejsou vyvozovány soudy o nevhodnosti všech mužů pro politiku, jak se to často děje v případě žen. Přítomnost žen v politice není vnímána s takovou samozřejmostí, a proto je zde tendence činit z případného osobního selhání jednotlivé političky selhání skupinové. Je třeba si uvědomit, že tyto zděděné kulturní návyky ženám působení v politice samy o sobě ztěžují a je nutné se od nich oprostit.

Politická témata. Zatímco z hlediska chování a charakterových vlastností není na místě skupinový pohled na ženy, je opodstatněný v souvislosti s politickou agendou, s tím, co a jak se v politice řeší. Ženy mají většinou jinou sociální zkušenost, jiný typ kontaktu s každodenním životem než muži, a je tedy pravděpodobné, že mohou mít odlišné priority než muži, pokud jde například o distribuci peněz ve společnosti nebo důraz na některé problémy. O jaké problémy by se mohlo jednat? A jsou to vůbec problémy politické? Musíme si zde dávat pozor na to, že i výběr témat, jež považujeme za „důstojné“ a hodné politického řešení, je dán tradičně a že je jen na veřejnosti, co se rozhodne považovat za „politikum“. Je řada témat (např. školství), kterými se v jiných zemích zabývají spíše ženy v politice, ale opět to nelze očekávat automaticky – celá společnost si pro ně musí nejprve vytvořit určitou vnímavost. Také není přesné označovat tato témata jako „ženskou agendu“, protože se týkají a měla by se týkat všech.

Závažné reálné problémy tohoto druhu existují a postupně začínají být i vnímány. Jsou v zásadě dvojího typu. Jednak ty, které se týkají jen určitých skupin žen. Můžeme sem zahrnout problémy matek samoživitelek, obchodu se ženami, prostituce, domácího násilí a podobně. Druhý okruh problémů se naopak týká většiny žen bez ohledu na sociální skupinu, do které patří. Je to ono těžké téma, jak spojit práci i rodinu. Řada žen ho stále vnímá jako svůj soukromý problém, ale přitom se jedná o závažné politikum. Mladé ženy ho pak dnes často řeší tím, že mají méně dětí nebo žádné, a politici si bohužel vždy začnou všimnout až poklesu porodnosti jakožto politického problému, což je ovšem jen sekundární důsledek problému hlubšího. Ani tato agenda by však neměla být označována jako pouze ženská. Samo toto označení je zděděný stereotyp: podmínky pro výchovu dětí musí zajímat stejně tak muže, je to prvořadá společenská, a tudíž politická otázka.

Je naplňováno pasivní volební právo?

Tato otázka zkoumá, zda mají všichni potenciální zájemci o vstup do politiky (zejména té „vysoké“) skutečně rovné šance, zda v našem případě nedochází k nenápadnému odsouvání žen na vedlejší kolej v důsledku určité praxe panující ve stranách, přičemž klíčovým momentem je především sestavování volebních kandidátních listin. Západní politologové nemají žádné pochyby o tom, že existuje řada mechanismů, kterými se ženy dostávají „z kola ven“, a přesvědčivě to dokazují jejich výzkumy. Pokud tomu tak je, opět to neznamená nic jiného než porušování demokratické zásady pasivního volebního práva daného ústavou. Je zřejmé, že závažnost nedostatečné reprezentace v politice si veřejnost uvědomí v okamžiku, kdy se prokáže, že v politickém světě existují tlaky, jež v důsledku posilují jednu skupinu a oslabují jinou. Výzkum těchto otázek je u nás teprve na začátku, mnoho však již napovídají údaje, které jsou rozebrány v další části kapitoly.

Politická reprezentace žen v České republice**Zastoupení žen ve vrcholových politických orgánech v číslech**

Občané velmi často neznají skutečné zastoupení žen a mužů ve vrcholných politických orgánech a většinou mají tendenci je idealizovat. Často je v iluzi udržují i média, která mívají sklon skutečnou situaci „vylepšovat“. Nejprve se tedy seznámíme se základními fakty.

Československo patřilo mezi ty komunistické země, v nichž platila zákonná kvóta požadující třicetiprocentní zastoupení žen v parlamentu. Po pádu komunismu byl tento zákon zrušen a v prvních polistopadových volbách v roce 1990 zastoupení žen v nejvyšších politických orgánech výrazně pokleslo. Dalšími volbami v roce 1992 se tento pokles ještě více prohloubil. Sotvakdo z české veřejnosti si však byl vědom toho, že tento pokles znamenal návrat ke stavu před čtyřiceti šesti lety, neboť zastoupení žen v Poslanecké sněmovně ve volebním období 1992–1996 odpovídalo stavu z let 1946–1948. A nejen to: toto procento není o mnoho vyšší než zastoupení, kterého české ženy dosáhly na počátku 20. století (srovnej s údaji v tabulkách)! Vidíme tedy na první pohled, že „čas“ sám není zárukou pokroku v této věci a že trend vyššího zastoupení žen může být zvrtný, pokud se o něj aktivně nedbá.

Přehled zastoupení žen v parlamentu v letech 1919–1939 a 1945–1948

volební období	poslanci celkem	ženy celkem	ženy v %
1919–1920	254	10	3,9 %
1920–1925	275	14	5,8 %
1925–1930	298	9	3,0 %
1930–1935	300	9	3,0 %
1935–1939	300	6	2,0 %
...			
1945–1946	300	20	6,6 %
1946–1948	300	26	8,6 %

Zdroj: Seznamy poslanců Parlamentu ČSR z let 1919–1939/1945–1948. Tabulka A. Honsová.

Další dvoje volby do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR – v letech 1996 a 1998 – přinesly zvýšení zastoupení žen na 15 % a volby v roce 2002 na 17 %. Pro toto zvýšení nelze najít prokazatelné systémové důvody, a lze se proto domnívat, že může být náhodné a zvrtné. Proběhly také čtyři volby do druhé komory parlamentu, do Senátu, historicky první v roce 1996 a další v roce 1998, 2000, 2002 a 2004, v nichž se obměňovala vždy jedna třetina senátorů. V letech 1996 a 1998 v nich ženy skončily se zastoupením 11 %, tedy z jedenaosmdesáti senátorů celkem bylo devět žen, po volbách v roce 2000 v něm bylo deset žen, tj. 12 %.

Přehled zastoupení žen v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR od roku 1990

volební období	poslanci celkem	ženy celkem	ženy v %
1990–1992 (FS / ČNR)	292 / 196	28 / 27	9,6% / 13,8%
1992–1996 (PSP)	196	17	8,6%
1996–1998 (PSP)	196	30	15,3%
1998–2002 (PSP)	200	29	14,5%

Zdroj: Seznamy poslanců Parlamentu ČSFR a ČR z let 1990–2002. Tabulka A. Honsová.

Zvlášt nápadný je sporadický výskyt žen v českých vládách. Po roce 1989 působily ve vládách celkem pouze čtyři ženy: K. Kořínková jako ministryně kontroly ve federální vládě a V. Štěpová jako ministryně obchodu v české vládě v letech 1990–1992, později V. Parkanová jako ministryně spravedlnosti a Z. Roithová jako ministryně zdravotnictví – obě působily v období počínající politické krize 1997 a 1998. V letech 1998–2002 se ve vládě nevykytovala ani jedna žena, ve vládě na podzim roku 2004 působily dvě ministryně a v létě roku 2005 tři.

První českou ministryní vůbec se stala sociální demokratka L. Jankovcová v roce 1947, tj. ještě před komunistickým převratem, a působila v různých vládních funkcích, mj. jako místopředsedkyně vlády, až do roku 1963. Druhá žena, komunistická poslankyně B. Macháčová-Dostálová, působila jako ministryně lehkého průmyslu v letech

1954–1968. V kritickém období 1969–1970 se ve federální vládě objevila ještě R. Brablcová. Avšak po celé období tzv. „normalizace“, tj. od roku 1970 až do roku 1989, se již žádná žena v české ani federální vládě nevyskytovala.

Bližší průzkum však ukázal, že ženy se významně podílejí na odborném zázemí ministerstev. Údaje z roku 1998 ukazují, že ženy tvořily 55 % všech odborných pracovníků, ale jejich zastoupení klesá přímo úměrně s významem funkcí – na úrovni náměstků ministra jich bylo 16 % (podrobněji viz kapitola Gender a trh práce). Opět si tedy můžeme položit otázku uvedenou na začátku, zda jsou na příslušných místech ti nejkompetentnější, nebo ti, kdo usilují o nejvyšší postavení.

Historické, sociálně strukturální a institucionální faktory politické reprezentace žen v České republice v mezinárodní komparaci

Jak si vzhledem k těmto číslům stojíme v mezinárodním srovnání? Je to jinde lepší? A dále, co má vliv na rozdíly mezi jednotlivými zeměmi? V této části se zaměříme jednak na srovnávací čísla, jednak na faktory, které mají podle odborníků na zastoupení žen v politice největší vliv.

Zastoupení žen v národních parlamentech a vládách ve východní a střední Evropě (1999)

Země	Vláda (% žen)	Parlament (% žen)
Bulharsko	18,75	10,83
Makedonie	14,81	7,50
Estonsko	13,33	17,82
Albánie	11,11	5,16
Ukrajina	11,11	7,78
Polsko	10,00	13,04
Slovensko	10,00	14,00
Gruzie	9,52	7,23
Chorvatsko	8,33	8,66
Rusko	8,33	10,22
Litva	6,67	17,52
Lotyšsko	5,26	17,00
Česko	0,00	14,00
Maďarsko	0,00	8,29
Moldávie	0,00	8,91
Rumunsko	0,00	7,29
Slovinsko	0,00	7,78

Zdroj: *Hlasy žien: Aspekty ženské politiky (2002). Bratislava: Aspekt.*

V parlamentech patnácti zemí Evropské unie činí průměrné politické zastoupení žen kolem 20 %, přičemž mezi jednotlivými státy existují výrazné rozdíly, nápadné zejména na ose sever-jih: nejnižší zastoupení je v Řecku a ve Francii (6 %), nejvyšší ve Švédsku (40 %) (Hoecker 1998: 379). Ve Spojených státech byly v roce 1994 ženy zastoupeny pouze 11 % ve Sněmovně reprezentantů a 8 % v Senátu. Z postkomunistických zemí mají vyšší zastoupení žen v parlamentu než Česká republika pouze pobaltské země. Dramatický je ovšem rozdíl na úrovni exekutivy, neboť ve většině zemí EU je zastoupení žen ve vládách vyšší než v parlamentech, a to i v Irsku (19 %) nebo na evropském jihu (20 % ve Španělsku, 9 % v Portugalsku, 10 % ve Francii), a Česká republika si tedy z tohoto hlediska stojí mimořádně špatně (Hoecker 1998: 386).

Politologie nepovažuje rozdíly v parlamentním zastoupení žen v jednotlivých zemích za náhodu, ale připisuje je souběhu různých faktorů. Některá vysvětlení pracují například s kombinací základních tří faktorů: **politické kultury, institucionálního rámce a sociálně-ekonomických předpokladů**, jiná s pojmy **nabídka a poptávka**. Je možné pokusit se na základě těchto kritérií odhadnout, zda současných (první polovina roku 2004) 17 % žen v české Poslanecké sněmovně může odrážet souběh pozitivních faktorů existujících v české společnosti nebo zda se vskutku jedná o náhodu.

Politickou kulturou se v souvislosti s otázkou politické reprezentace žen myslí pozice dané společnosti na pomyslné škále, na jejímž jednom konci se nacházejí společnosti zvlášť nakloněné rovnosti mezi pohlavími, eventuálně rovnosti mezi lidmi obecně, na druhém pak společnosti „patriarchální“, udržující tradiční dělbou genderových rolí. Jako faktory, které mají vliv na rovnostářské postoje, jsou uváděny například severská „vášeň pro rovnost a spravedlnost“, související také s dominantní evangelicko-luteránskou náboženskou orientací, nebo působení silného ženského hnutí, jako třeba v případě Holandska. Průkazný je také vliv doby zavedení volebního práva pro ženy, a zejména to, zda ženy obdržely volební právo společně se všeobecným volebním právem pro muže či nikoli (Hoecker 1998: 387–389). Pokud jde o českou společnost, existují historické studie, které tvrdí, že v minulosti byla přinejmenším v rámci střeoevropského prostoru relativně silně nakloněná ženské emancipaci, a to jak v období národní emancipace od poloviny 19. století do vzniku samostatného Československa (David-Fox 1991), tak v období tzv. první republiky v letech 1918–1938 (Garver 1986, srv. též Havelková 1995). Některé práce to přitom rovněž dávají do souvislosti s protestantskou linií české náboženské orientace (Jurnečková, Matheson 1944). Rovněž české ženské hnutí má dosti silnou tradici. Z hlediska nového státu (Československa) začaly ženy působit v politice zároveň s muži, z hlediska celkové historie českých zemí činí časový náskok všeobecného volebního práva pro muže patnáct let. Souhrnně tedy lze konstatovat, že v české historii lze najít několik faktorů působících spíše ve prospěch genderové egalitární politické kultury.

K **institucionálním** faktorům politické participace, a tím i reprezentace žen patří **systém stranické struktury** (v systému více stran mají ženy více šancí na nominaci), ale zejména způsob rekrutování kandidátů (resp. lidí angažujících se v politice) a volební systém, přičemž poměrný volební systém dává ženám více šancí než většinový. U jednoho kandidáta (při většinovém systému) je totiž tendence postavit tzv. standardní produkt: kandidát by měl pocházet ze střední vrstvy, měl by být středního věku a muž. K podpoře žen však rovněž může dojít, avšak je-li k tomu politická vůle. U poměrného systému jsou také běžnější různé možnosti kvótování. Pokud tyto teorie platí, působí základní institucionální faktory v České republice rovněž ve prospěch politické reprezentace žen: je zde systém více volebních stran a pro volby do dolní komory parlamentu, Poslanecké sněmovny, platí poměrný volební systém. Nadto mají voliči možnost změnit pořadí na kandidátních listinách pomocí tzv. preferenčních hlasů, které mohou dát nejvýše čtyřem kandidátům na listině. Zastoupení žen v Poslanecké sněmovně je také podstatně vyšší než v Senátu, pro nějž platí většinový volební systém. Nejmarkantnější rozdíl však existuje v otázce kvót. Dosud ani jedna z českých politických stran systém kvót pro sestavování kandidátních listin nezavedla a ani v blízké budoucnosti o nich neuvažuje, zatímco ze „starých“ zemí Evropské unie dnes pouze čtyři země nemají stranické kvóty pro veřejnou kandidaturu.

Ze **sociálně-ekonomických** faktorů má na postoj k politice **vliv vzdělání a povolání**. S vyrovnávajícím se vzděláním se vyrovnává také zájem žen a mužů o institucionalizovanou politiku. Totéž platí o zaměstnání žen, i když přímá úměrnost mezi procentem zaměstnaných žen a procentem žen v parlamentu ani v západních zemích neplatí vždy. V České republice tento vztah platí i neplatí. Zaměstnanost žen je zde velmi vysoká, důležitá je však především ženská profesní struktura. Do jisté míry se například vysoké procento žen s právnickým vzděláním promítá do jejich výraznějšího působení v právních výborech Poslanecké sněmovny. Avšak vzhledem ke skutečnosti, že ženská vzdělanost i zaměstnanost byla v českých zemích vysoká již před druhou světovou válkou a dále pak narůstala od 50. let, bylo by v současnosti možné očekávat vyšší korelaci této zaměstnanosti a profesních zkušeností žen s jejich politickým zastoupením. Přetrvává také výrazná vertikální genderová segregace i v silně feminizovaných oborech, jako je například školství nebo zdravotnictví, a celkově nízký podíl žen na vedoucích pozicích. Sociálně strukturální aspekt hovoří tedy stále spíše v neprospěch žen.

Celkově lze tedy konstatovat, že většina běžně působících faktorů historicko-kulturních, sociálně strukturálních i institucionálních vytváří v české společnosti poměrně příznivé podmínky pro vzestup politické reprezentace žen. Je tedy možné, že současných 17 % žen v Poslanecké sněmovně je skutečně výsledkem příznivé součinnosti těchto faktorů, ba dokonce se zdá, že zde existují potenciální podmínky pro mnohem výraznější politické zastoupení žen. Co tomu však brání, je především naprostá absence jakéhokoli opatření, které by aktivně podporovalo vstup žen do politiky.

Jak vypadá politické zastoupení žen u nás z hlediska **teorií nabídky a poptávky**? Poptávkou je míněn zájem společnosti na vyšším politickém zastoupení žen, nabídkou zájem žen samotných o politickou práci (Matland 1999). Mezi nimi stojí politické strany, které mohou, ale nemusí reagovat na tento dvojitý druh zájmu. Odpověď na otázku, kde je brzda vyššího politického zastoupení žen, je tedy třeba hledat ve všech třech rovínách. Dostupná data přitom ukazují, že v české společnosti je navzdory neexistenci kampaní společenská poptávka po ženách v politice dosti silná, a zde tedy patrně problém neleží. Také členské základny politických stran svědčí o relativně vysokém zájmu žen o politickou práci, zde však již mohou být problémem nedostatečné ambice a asertivita žen. Hlavní problém nepochybně tkví v nezájmu vedení stran o tento problém – háček je ovšem v tom, že na rozdíl od jiných zemí nachází u nás tento nezájem podporu ze strany právě těch neúspěšnějších stranických kolegyň, jak dokládají četné rozhovory s nimi (Vodrážka 1996, Bauer 1996).

Pokud jde o poptávku, v polovině roku 1993 byl zveřejněn překvapivý údaj, že téměř 70 % občanů ČR zastává názor, že „minimální zastoupení žen v parlamentu by mělo být zajištěno zákonem“ (z toho „rozhodně“ tento zákon podporovalo 34,8 % lidí a 34,5 % se k němu přiklánílo), a že pokud jde o ženskou populaci, podobný zákon by podpořilo 78 % žen (Haberlová 1993, výzkum STEM). Ukázalo se tedy, že již za tři roky od revoluce česká veřejnost radikálně změnila názor na tzv. kvóty pro zastoupení žen v politice, které byly těsně po revoluci odmítány jako typicky komunistické způsoby. Podle sociologického výzkumu z roku 1990 bylo ještě 56 % žen proti kvótám (Čermáková, Navarová 1990). V roce 1998 si více žen v politice přálo 81 % respondentů. Významná je přitom postupná genderová diferenciací postojů k této otázce. Celkový rozdíl mezi kladnými odpověďmi mužů a žen není tak výrazný – 76 % ku 86 %, ale zvyšuje se u odpovědi „rozhodně ano“: 29 % muži a 44 % ženy, a lze tedy pozorovat jistou radikalizaci ženské části populace (IVVM 1998 – 05).

Nabídka, tj. zájem žen aktivně působit v politice, je spojena s jejich působením v politických stranách. Zaprvé zjišťujeme, že počet poslankyň jednotlivých politických stran nekorresponduje s podílem žen na jejich členské základně, který je všeobecně velmi vysoký, a vyrovná se dokonce i situaci ve Skandinávii! Strany s nejvyšším podílem žen na členské základně (KSČM a KDU-ČSL) mají však v nejužším vedení pouze muže. KDU-ČSL je navíc stranou s jednoznačně největší disparitou mezi procentem žen v členské základně, jichž je nadpoloviční většina, a zastoupením žen ve vedení i v Poslanecké sněmovně.

Lze tedy říci, že zájem žen o práci v politických stranách vysoce převyšuje jejich reálný podíl na rozhodování v zemi. Rovněž sociologické výzkumy potvrzují poměrně vysoký zájem žen angažovat se v politice: ženy představují 40 % z osob, které se chtějí angažovat v politice (Potůček 1996, cit. dle Saxonberg 1999), příp. 35 % (Role vlády – 1996, cit. dle Saxonberg 1999). Nabídka ze strany žen je tedy ve skutečnosti mnohem vyšší, než se česká veřejnost domnívá, a ukazuje se, že pouze zůstává nevyužita. Zatím však u nás chybí výzkum založený na rozhovorech s řadovými členkami stran, který by ukázal charakter jejich osobních politických ambicí a analyzoval případné vnitrostraní bariéry jejich postupu do vyšších rozhodovacích struktur.

Přehled o podílu žen na členské základně jednotlivých politických stran

	ODS			KDU-ČSL	KSČM	ČSSD	US *
	1997	I/1998	XII/1998	I/1999	I/1999	1999	1999
Členů celkem	22 000	19 400	19 730	60 464	136 516	14 000	4 000
Ženy celkem	7 400	6 100	6 900	31 597	51 360	3 780	-
Ženy v %	33,63 %	31,44 %	34,97 %	52,25 %	42,80 %	27,00 %	-

Zdroj: Informace tiskových odborů jednotlivých stran. Tabulka A. Honsová, * údaj o počtu žen v US v roce 1999 nebyl zjištěn.

Současné parlamentní strany nemají zavedena vnitrostranická pravidla, která by podíl žen na jejich členské základně promítala do jejich účasti na vnitrostranickém rozhodování. Pouze ČSSD zavedla 25% kvótu pro stranická grémia, ta se ovšem podle informací členek Ženského klubu strany vzápětí obrátila proti ženám, a to dvojnásobně: jednak v praxi není vnímána jako „minimální“ zastoupení, nýbrž jako „maximální“, takže nakonec spolu vždy soupeří dvě ženy o jedno místopředsednické křeslo, místo aby soupeřili všichni se všemi.

Za druhé vedení stran odmítá zabývat se nominací schopných ženských kandidátek s argumentem, že ženské sekce strany se tak jako tak budou snažit naplnit kvótu (Saxonberg 1999). Tyto sekce však mají ve skutečnosti minimální moc. Na tomto příkladu se tedy ukazuje, že ani zavedení kvót nemusí být řešením ve stranách, jimž vládou „pánské kluby“ (takové jsou všechny české parlamentní strany).

Součástí realizovatelné nabídky politických kandidátů je však také politická zkušenost (Matland 1999). Ačkoli členky stran ji jistě mají, dlužno říci, že ženy ve vysoké české politice nebudují svou politickou kariéru stejným způsobem jako muži, neboť mají tendenci vysokou politiku obvykle nejpozději po dvou volebních obdobích opět opouštět a vracet se ke svým původním profesím (Honsová 1999). České političky si rovněž na rozdíl od svých mužských kolegů většinou nebudují kontinuální specializaci na určité politické téma, i když genderová segregace parlamentních klubů se postupně prohlubuje a ženskou doménou se zde stávají jednak procedurální, právní a ústavní záležitosti sněmovny a státu a jednak sociální politika a zdravotnictví (Honsová 1999). Tuto svou práci však jen zřídka prezentují mediálně, a nejsou proto veřejností vnímány jako expertky.

Celkově je zřejmé, že překážkou pro výraznější vstup žen do české politiky nejsou ani voliči/ky (poptávka), ani ženy samy (nabídka), ani volební systém jako takový, ale vnitrostranický proces nominace při sestavování volebních kandidátních listin. Většina českých parlamentních politických stran používá tzv. pyramidální model nominace o třech úrovních, kde má výrazné slovo centrální vedení stran. Ačkoli podle západních teorií je pyramidální model prezentován jako výhodnější než přímá volba, zdá se, že v české situaci, kde ženy mají v současné době značnou podporu voličstva pro vstup do politiky, ale nikoli ze strany svých mužských kolegů, by pro ně mohla být přímá volba příznivější než stávající systém (Saxonberg 1999).

Zastoupení žen v komunální politice

Politika se neodehrává pouze na centrální úrovni. Z genderového hlediska je proto zajímavé porovnat situaci ve vrcholové a v komunální politice.

Zastoupení žen v místní politice je od počátku podstatně vyšší než zastoupení žen ve vrcholové politice. V porovnání voleb v roce 1994 a 1998 také došlo ke zvýšení podílu žen, a to výrazněji mezi kandidujícími – o 3,3 %, o něco méně mezi zvolenými ženami – o 2,7 %. V případě místních a obvodních zastupitelstev (jedná se o jednotlivé volební okrsky velkých měst) se zvýšení počtu kandidujících žen na volebních výsledcích vůbec neprojevovalo.

Podíl kandidujících a zvolených žen v komunálních volbách 1990, 1994 a 1998

	Kandidáti			Zvolení		
	celkem *	z toho ženy	ženy v %	celkem	z toho ženy	ženy v %
Obecní a městská zast. 1990	-	-	-	66 551	11 000	16,5 %
Místní a obvodní zast. 1990	-	-	-	2 868	622	21,7 %
Obecní a městská zast. 1994	145 611	31 399	21,6 %	59 754	10 575	17,7 %
Místní a obvodní zast. 1994	13 967	4 312	30,9 %	2 406	525	21,8 %
Obecní a městská zast. 1998	163 649	40 774	24,9 %	59 986	12 257	20,4 %
Místní a obvodní zast. 1998	15 945	5 477	34,3 %	2 426	528	21,8 %

Zdroj: ČSÚ. Tabulka H. Havelková, * počet kandidujících ve volbách v roce 1990 nebyl zjištěn.

Podíl žen v obecních a městských zastupitelstvech se pak liší podle krajů a okresů. Podle výsledků voleb z roku 1998 nejvíce přeje ženám kraj Severočeský, kde kandidovalo 28,6 % žen a zvoleno bylo 25,8 % žen, nejméně kraj Jihočeský, kde kandidovalo 22,2 % žen a zvoleno bylo pouhých 16,4 % žen. Šokující jsou výsledky pro hlavní město Prahu: ačkoli zde kandidovalo 25 % žen, což odpovídá průměru, zvoleno bylo pouhých 7,3 % žen, pouhé 4 ženy z 55 zastupitelů. Zde se opět ukazuje nepřímá úměrnost mezi prestiží funkce a šancí žen ji získat. Podobný princip evidentně funguje i v dalších velkých městech: Ostrava-město má 9,1 % žen mezi zastupiteli, Brno-město 12,7 % (všechna data ČSÚ). Zastoupení žen na funkci starosty dosahovalo v roce 1998 12,8 %, 721 z celkového počtu 5 627 starostů (informace Českého svazu měst a obcí).

Vidíme tedy, že problematika zastoupení žen v politice je předmětem komplexního vědeckého bádání, které ukazuje, že v této oblasti existují určité zákonitosti a vlivy a že laický názor, že se jedná o zcela volnou soutěž,

v níž záleží pouze na vůli a schopnostech jednotlivců, neobstojí. Zde byly ovšem ukázány pouze ty nejzákladnější poznatky – politologické teorie, výzkumy a statistické analýzy dat zabývající se touto problematikou jsou ve skutečnosti mnohem složitější a rozsáhlejší, u nás jsou však zatím v plenkách.

Zda, proč a jak ženy v politice aktivně podporovat?

I když jsme viděli, že v zastoupení mužů a žen v politice panují nerovnosti a různé společenské vlivy, mnoho lidí má stále problém s otázkou, jak někoho podporovat pouze na základě biologického rozdílu. Vtip je právě v tom, že ženy ve vztahu k politice nejsou definovány biologicky. Také v otázce žen v politice je proto nutné osvojit si důsledný přístup z genderového hlediska. Znamená to, že se zaměříme na to, v jakém smyslu tvoří „ženy“ politicky relevantní skupinu v jiném než biologickém smyslu.

Všechny ženy – jako skupina – představují ve vztahu k politice **politicky definovanou** skupinu. Až do okamžiku udělení volebního práva, což se až na jednu výjimku (Nový Zéland 1893) událo až ve 20. století, byly všechny ženy v občanských zákonících západního světa definovány jako „neobčanky“. Toto historické dědictví v myslích mnoha lidí stále přetrvává v tom smyslu, že působení žen v politice nepovažují za stejně samozřejmé jako působení mužů (již jsme o tom hovořili). Kdo nevěří, nechť si cvičně zkusí obrátit zdánlivě nevinné a rozumné výroky jako „nemá smysl cpát ženy do politiky za každou cenu“ (Václav Klaus). Řekneme-li, „nemá smysl cpát muže do politiky za každou cenu“, takový výrok nás udiví, neboť by nás vůbec nenapadl, a to proto, že muži patří do politiky jaksí automaticky, a lze tedy předpokládat, že i cestu do ní mají hladší. Jiným testem může být představa, že v parlamentu sedí 83 % žen a 17 % mužů a že ve vládách se muži vyskytují jen výjimečně a nahodile a že jsou s tím všichni občané spokojeni. Na tom si ověříme, do jaké míry máme i ve vlastní hlavě usazen odlišný pohled na obě pohlaví v politice. Ostatně podobný test lze udělat i se samotnou otázkou, kterou kladou výzkumy veřejného mínění: „Domníváte se, že ženy patří do politiky?“ Symetrický přístup by vyžadoval ptát se stejně na muže atd. Když zjistíme tento stereotypní pohled, musíme si odpovědět na otázku, zda s tím máme nebo nemáme něco dělat.

Ženy jsou v důsledku historicky zděděné dělby práce mezi pohlavími (známé také jako „dělba rolí“) definovány jako skupina také **sociálně**. Jejich životy jsou v drtivé většině případů organizovány odlišně od životů mužů. Jeho výraznou část představuje např. péče o závislé jedince, jimiž jsou nezaopatřené děti a staří, nemocní nebo postižení příbuzní. V souhrnu představují kolem 25 % obyvatelstva, a tato péče tedy představuje obrovskou společenskou práci, která se dosud nestala předmětem politiky v míře, jaká jí náleží. Vykonávají ji převážně ženy, které tak vládnu specifickou občanskou zkušeností. Ta se dostává do politické agendy obvykle jen v těch zemích, kde podíl žen na politické reprezentaci dosáhl kritické hranice, za níž mohou začít měnit politickou kulturu i agendu. Za tuto hranici se obvykle považuje 40 % a je jí dosaženo ve skandinávských zemích, jejichž sociální politika patří k nejpracovnější na světě a často slouží jako model pro jiné země. Je vysoce pravděpodobné, že důraz na tuto agendu vnesly do skandinávské politiky ženy (potvrzují to i výzkumy chování poslanců a poslankyň v těchto zemích). Opět si tedy položíme otázku, jakou chceme mít politiku a zda by nestálo za to i u nás více zúročit specifickou občanskou a lidskou zkušenost žen.

DOPORUČENÍ RADY EU 96/694/EC O VYVÁŽENÉ ÚČASTI ŽEN A MUŽŮ V ROZHODOVACÍCH PROCESECH Z 2. PROSINCE 1996:

- Vyvážená účast žen a mužů na rozhodování je základní součástí a podmínkou demokracie.
- Nedostatečné zastoupení žen je považováno za ztrátu pro společnost.
- Vyvážená účast žen a mužů v politice znamená „cestu k rozšiřování idejí, hodnot a chování, jejímž výsledkem má být větší míra spravedlnosti a rovnosti pro muže a ženy ve všech oblastech života společnosti, a cestu k plnému využití lidského potenciálu“.
- Členské státy mají přijmout ucelené integrované strategie zaměřené na podporu vyvážené účasti žen a mužů v rozhodovacích procesech a vytvoření vhodných (legislativních, regulačních, stimulačních) opatření, která by vedla k dosažení tohoto cíle.
- Podstatnou roli hraje přesné definování kvantitativních cílů a specifických indikátorů a jejich hodnocení.

Zdroj: leták *Hlas ženám v politice!* vydaného *Gender studies*, o. p. s., 2004

Literatura

- Bauer, J. (1996). *Sedmnáct zpovědí. Důvěrné rozhovory redaktora Blesku s českými manažerkami, podnikatelkami a političkami*. Praha: X-Egem, Nova s. r. o.
- Čermáková, M., Navarová, H. (1990). *Ženy a volby 1990*. Praha: Sociologický ústav ČSAV. Interní edice.
- David-Fox, K. (1991). *Czech Feminists and Nationalism in the late Habsburg Monarchy: „The First in Austria“*. In *Journal of Women's History*, vol. 3, No. 2 (Fall).
- Garver, B. (1986). *Women in the First Czechoslovak Republic*. In Wolchik, S., Meyer, A. (eds.). *Women, State, and Party in Eastern Europe*. Durham, North Carolina: Duke University Press.
- Haberlová, V. (řešitelka) (1993). *Postavení žen v zemích střední Evropy*. Česká republika. (Projekt Rady Evropy). Praha: STEM – Středisko empirických výzkumů.
- Havelková, H. (1999). *The Political Representation of Women in Mass Media Discourse in the Czech Republic 1990–1998*. In *Czech Sociological Review*, vol. 7, No. 2, Fall 1999, pp.145–165, Praha: Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic.

- Havelková, H. (1997). *Abstract Citizenship? Women and Power in the Czech Republic. In Crossing Borders. Gender and Citizenship in Transition.* Stockholm: Swedish Council for Planning and Coordination of Research, pp.115–137 (reprinted from *Social Politics* 1996).
- Havelková, H. (1996). *Český diskurs o ženách a politice před volbami 1996. In Aspekt 2/96, Bratislava: Zájmové združenie žien Aspekt, str. 83–88.*
- Havelková, H. (1995). *Die liberale Geschichte der Frauenfrage in den tschechischen Ländern. In Havelková, H. (ed.). Gibt es ein mitteleuropäisches Ehe- und Familienmodell?/Existuje stredoevropský model manželství a rodiny? Praha: Divadelní ústav, pp. 19–33.*
- Hlasy žien: Aspekty ženskej politiky (2002). Bratislava: Aspekt.*
- Hoecker, B. (Hrsg.) (1998). *Handbuch Politische Partizipation von Frauen in Europa. Opladen: Leske und Budrich.*
- Honsová, A. (1999). *Obraz súčasnej českej ženskej politickej reprezentácie s prihlédnutím k historickému vývoji ženského zastoupení od roku 1918 (bakalárska práca). Praha: Univerzita Karlova, Institut základů vzdělanosti.*
- Jurmečková, M., Matheson, C. (1944). *Women of Czechoslovakia. London: The New Europe Publ. Co.*
- Matland, R. E. (1999). *Legislative Recruitment: A General Model and Discussion of Issues of Special Relevance to Women. Paper for the International Conference on „Women’s Representation in Eastern Europe“.* In Bergen May 28–29.
- Saxonberg, S. (1999). *Influence From Within? The Attempts of Czech Women’s Organizations to Increase Formal Representation in Political Parties. Paper for the International Conference on „Women’s Representation in Eastern Europe“.* In Bergen May 28–29.
- Vodrážka, M. (1996). *Feministické rozhovory o „tajných službách“.* Praha: Nadace Gender studies.